

ES politika Rusijos atžvilgiu: ar užpildysime strateginį vakuumą?

Dr. Laurynas Kasčiūnas, Linas Kojala

Europos Sąjunga per du dešimtmečius nuo Šaltojo karo pabaigos nebuvo pajėgi pasiūlyti Rusijai tokio santykių recepto, kuris būtų paskatinęs Rusiją taikytis prie europietišku taisyklių, o ne imtis įgyvendinti savitą „rusišką“ politinės ir ekonominės raidos modelį. Tai santykiuose su Rusija dažnai lėmė klaidingas prielaidas ir politines dėliones. Tarkime, įvykus rokiruotei tarp Vladimiro Putino ir Dmitrijaus Medvedevo 2008 m., didelė dalis ES valstybių narių tikėjosi, kad pastarasis yra pajėgus ir turi motyvų transformuoti Rusiją į modernią valstybę, veikiančią pagal vakarietiškas taisykles.

Tam, kad būtų sustiprintos D. Medvedevo pozicijos Rusijos politinėje sistemoje, ES netgi inicijavo Partnerystę vardan modernizacijos programą, imta intensyviau svarstyti bevizio režimo tarp ES ir Rusijos idėja, kuri irgi buvo neoficialiai įvardijama kaip savotiška paskata D. Medvedevui mainais už jo politines ir ekonomines reformas. Tačiau tai buvo klaidingas įsitikinimas, nes akivaizdu, jog D. Medvedevas atliko tik savotiškos Rusijos „vizitinės kortelės“ Vakarams vaidmenį, taip ir liko statyiniu ir jokio savarankiško veikimo ar vizijos įgyvendinimo imtis negalėjo.

Rusijos politinės sistemos stiprybė - galios personalizacija ir verslo bei politikos „suaugimas“, kuris būtent ir yra dabartinio Rusijos politinio režimo cementas, užtikrinantis „rentų - gavėjų“ ir „rentų - davėjų“ sąveiką. „Putino Rusija“ žymi politikos ir verslo „susiliejiimo“ modelį, kai politinio elito grupės perėmė svarbiausių verslo struktūrų kontrolę ir taip stiprina politinės sistemos centralizaciją. Kitaip tariant, Rusijoje Boriso Jelcino laiku išsikerojusią oligarchiją pakeitė silovarchinė sankloda, kai valstybinės korporacijos ir energetinės kompanijos atlieka atskirų Rusijos politinio elito grupių „maitinimosi“ šaltinių funkciją. Taip palaikomas stabilumas politinio elito - vadinamosios politinės vertikalės - viduje.

Svarbiausia Rusijos politikos ir verslo „suaugimo“ platforma - energetikos sektorius. Dar 2006 - 2007 m. augant energetinių išteklių kainoms kai kurie su Kremliumi susiję Rusijos politikos apžvalgininkai skelbė, kad Maskvos atrasta ekonomikos formulė (centralizuotas energetikos sektorius) leis Rusijos rubliui tapti pasauline valiuta, o Maskva turėtų tapti vienu iš finansinių pasaulio centrų. Naftos ir dujų dolerių pajamos ne tik leido konsoliduoti vertikalę Rusijos politinėje sistemoje, bet ir atsirasti tokiam

Rusijos politinės sistemos stiprybė - galios personalizacija ir verslo bei politikos „suaugimas“, kuris būtent ir yra dabartinio Rusijos politinio režimo cementas, užtikrinantis „rentų - gavėjų“ ir „rentų - davėjų“ sąveiką.

reiškiniui kaip „Putino konsensusas“ su visuomene¹, kai politinis vertikalės stabilumas užtikrinamas mainais į sąlyginę ekonomikos gerovę. „Putino konsensusas“ pirmiausia buvo orientuotas į viduriniąją Rusijos visuomenės klasę. Ji tapo režimo politine atrama visuomenėje.

Tuo pat metu Rusijos politinio elito vizijose stiprėjo „Rusijos kaip energetinės supergalios“ koncepcija, kurios svarbiausiais ramsčiais tapo Rusijos Vyriausybės perimta šalies energetikos sektoriaus kontrolė, apribotos tiesioginės užsienio investicijos į strateginius ūkio sektorius (pirmiausia – energetikoje), stambių valstybinių korporacijų, kurios turėtų kontroliuoti strategines ūkio šakas, sukūrimas. Šį ekonominį receptą Rusijos politinis elitas sustiprino ir ideologiniu – suverenos demokratijos – ramsčiu², kuris, remdamasis prielaida, jog kiekviena kultūrinė bendruomenė turi savo laisvės sampratą, pabandė mesti iššūkį vakarietiškai liberalios demokratijos koncepcijai.

Tačiau 2008 m., kaip ir visa Europa, Rusija patyrė ekonominį šoką. Retoriką apie „energetinę supergalią“ ėmė keisti poreikis diversifikuoti ekonomiką ir pritraukti užsienio investicijas bei technologijas. Akivaizdu, jog viso to šaltinis gali būti vienintelis – Europos Sąjunga, o tai kartu reiškia, jog jeigu Rusija bus priversta diversifikuoti savo ekonomiką, ES įgys daugiau svertų Rusijos vidinių ekonominių ir politinių procesų atžvilgiu. Pridėkime dar ir tai, jog Rusijai gyvybiškai reikalinga nauja energetikos ir susisiekimo infrastruktūra, o naftos produkcijos pardavimai nebegalės būti tokia varomąja jėga, kokia buvo iki šiol. Naftos produkcijos pardavimai per pastarąjį dešimtmetį išgyveno pakilimą, tačiau per artimiausius 10 metų turėtų stagnuoti.³

Tad modeliuojant Rusijos politinės ir ekonominės raidos scenarijus, svarstant ES ir Rusijos santykių ateities modelį, svarbu identifikuoti Rusijos politinės sistemos stabilumą palaikančius veiksnius ir įvertinti išorinių veikėjų (pirmiausia – Europos Sąjungos) galimybes daryti poveikį Rusijos politinei ir ekonominei sistemai. Artėjant pirmininkavimui ES Tarybai, atsakymų į šiuos sudėtingus klausimus teks ieškoti ir Lietuvai.

1. Naujausios vidaus politikos tendencijos: politinio elito persigrupavimas?

Naujausios visuomenės nuomonių apklausos rodo, kad didžioji dalis Rusijos gyventojų Prezidento poste tebenori matyti pareigas einantį V. Putiną. Nors prieš vienerius metus trečią kartą šalies vadovu po pertraukos išrinkto politikto reitingai nebėra tokie aukšti, kaip pirmųjų dviejų kadencijų metu, sulaukdamas beveik 50 procentų respondentų palaikymo jis gerokai lenkia artimiausius konkurentus: premjerą D. Medvedevą (15 procentų) ir Komunistų partijos lyderį Genadijų Ziuganovą (9 procentai).

Nepaisant to, analitikai pastebi vis aiškesnius V. Putino sukurtos politinės valdžios vertikalės pertvarkos požymius. Galimas permainingas indikuoja kintantis Rusijos prezidento požiūris į

---

¹ Bem Juidah, Jana Kobzova, Nicu Popescu. Dealing with a post-BRIC Russia. *European Council on Foreign Relation*. November, 2011, p. 16. [Žiūrėta 2013 05 28]. Prieiga per internetą: <http://www.academia.edu/1266423/Dealing_with_a_post-BRIC_Russia>

² Ten pat, p.17

³ Ten pat, p. 20.

„Vieningosios Rusijos“ partiją ir prieš keletą mėnesių aktyviai pradėta didžiulio masto antikorupcinė kampanija, nepaliekanti nuošalyje ir aukštus postus užimančių V. Putino bendražygių.

1.1. Kova su korupcija – valdžios konsolidacijos įrankis?

Korupcijos, labiausiai išsikerojusios valstybės nuosavybės ir gamtinių išteklių administravimo srityje, taip pat teisėsaugoje, mastai Rusijoje kiekvienais metais siekia apie 300 milijardų dolerių. *Transparency International* skelbiamame korupcijos suvokimo indekse 2012 m. Rusija užėmė tik 133 vietą, nusileisdama net tokioms valstybėms kaip Mozambikas, Togas, Dramblio Kaulo Krantas, Nikaragva ar Siera Leonė.⁴

Nepaisant to, Kremlui tai iki šiol nebuvo prioritetinga problema. Priešingai: V. Putinui atėjus į valdžią 2000 m., korupcijos mastai nuosekliai augo, mat šis rodiklis buvo paaukotas asmeninio lojalumo kadru paskyrimo ir atsilyginimo politiniams bendražygiams kuriant valdžios vertikale labai („rentų“ suteikimo politikos padarinys). V. Putinas korupciją kadaise netgi anekdotiškai yra pavadinęs „natūraliu reiškiniu“ ir „Rusijos tautos tradicija“.⁵

Panašu, kad dar D. Medvedevo inicijuota antikorupcinė kampanija virs ne sisteminė pertvarka, o kovos su politiniais oponentais įrankiu.

Visgi situacija keičiasi, o to pradžia galima užčiuopti dar D. Medvedevo prezidentavimo laikotarpiu, kai buvo priimti pirmieji įstatymai, įpareigojantys pareigūnus viešinti informaciją apie savo pajamas. Tačiau panašu, kad antikorupcinė kampanija virs ne sisteminė pertvarka, o kovos su politiniais oponentais įrankiu. Kitaip tariant, teisės aktai išliks dvigubų standartų įkaitais. Kaip teigė Modernios Rusijos instituto ekspertai, „jei kas nors yra pasodinamas į kalėjimą, tai įvyksta ne dėl įstatymų taikymo, o lojalumo V. Putinui stokos.“⁶

Todėl antikorupcinė kampanija, kad ir selektyvi, tarnauja dviem Kremliaus tikslams: padeda spręsti vidinius politinio elito galvosūkius bei gerina valdžios įvaizdį visuomenėje, kuri, pasak apklausų, vis mažiau pasitiki V. Putino galimybėmis įveikti korupciją.

Antikorupcinė kampanija sutampa su elito transformacija, kuri, anot analitikų, Rusijoje vis pastebimesnė. Pasak Politinių technologijų centro direktoriaus Igorio Bunino, anksčiau galiojusi logika, pagal kurią „Vieningosios Rusijos“ oponentai neturėjo jokių teisių, o Kremliaus lojalieji leido sau viską, šiandien nebetenka galios.⁷

⁴ Transparency International, Corruption Perceptions Index 2012. [Žiūrėta 2013 05 21]. Prieiga per internetą: <<http://www.transparency.org/cpi2012/results>>

⁵ Brian Whitmore, “Russia Is Keeping its Elites on a Shorter Leash”. *The Atlantic*. March 12, 2013. [Žiūrėta 2013 05 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/03/russia-is-keeping-its-elites-on-a-shorter-leash/273965/>>

⁶ Tatiana Stanovaya, “Putin's Corruption Trap”. Institute of Modern Russia. May April 16. [Žiūrėta 2013 05 21]. Prieiga per internetą: <<http://imrussia.org/en/politics/435-putins-corruption-trap>>

⁷ Ten pat.

Šį procesą paskatino šių metų pradžioje Dūmoje priimtas įstatymas, pagal kurį aukščiausiams šalies pareigūnams uždrausta turėti banko sąskaitas užsienyje ir investuoti į užsienio valstybių vertybinius popierius. Be to, pareikalauta deklaruoti užsienyje valdomą nekilnojamą turtą. To rezultatas – vienas „Vieningosios Rusijos“ įkūrėjų, Etikos komiteto pirmininkas Vladimiras Pehktinas buvo priverstas atsistatydinti paaiškėjęs faktui, jog jis valdo oficialiai nedeklaruotą 1,3 milijonų dolerių vertės prabangų būstą Majamyje (JAV). Netrukus jo pavyzdžiu pasekė dar du parlamentarai: 79 vietą „Forbes“ turtingiausių Rusijos piliečių sąrašė užimantis Anatolijus Lomakinas ir Vasilijus Topstopiatovas, o iš viso per kelis mėnesius mandato atsisakė devyni parlamentarai ir trys Federacijos tarybos nariai.⁸

Taip V. Putinas sprendžia dvigubą užduotį: dar labiau prie savęs bando „pririšti“ politinio elito grupes, bet kartu mažina viso Rusijos režimo pažeidžiamumą galimų tarptautinių sankcijų atžvilgiu (indėlių bankuose įšaldymas - viena iš realiausių galimų ribojančių priemonių). Santykiuose su elito grupėmis konstatuojama, kad keičiasi žaidimo taisyklės: nors praturtėjimas ir pinigų realizacija Vakaruose ilgą laiką buvo vienas lojalumą sistemai užtikrinančių saugiklių, nuo šiol tai yra gerokai apribota. Bet kur tiksliai nubrėžtos „raudonos linijos“, tiksliai įvardyti sunku.

„Todėl visuose lygiuose pareigūnai tokį prezidento elgesį laiko signalu: būtina tylėti, nesiimti skubių priemonių ir neišsiskirti. Sėdėti, nejudėti ir bijoti. Įsivyrėja stagnacija“, - konstatavo buvęs V. Putino patarėjas Glebas Pavlovskis. Kitaip tariant, elitas gavo tik lazda be meduolių: netektos privilegijos nėra kompensuojamos.⁹

Vienas ryškiausių skaldimosi pavyzdžių – netikėtas „pilkuoju Kremliaus kardinolu“ tituluoto artimo D. Medvedevo bendražygio Vladislavo Surkovo atsistatydinimas iš vicepremjero pareigų gegužės mėnesio pradžioje. Nors oficialiai nurodoma, kad sprendimą lėmė prezidento dekretų nevykdymas, manoma, jog ryškiausio režimo politinio stratego pasitraukimą paskatino kitos aplinkybės. Pastaruoju metu V. Surkovas viešai kritikavo pareigūnus, tyrusius galimą grobstymą iš biudžeto išlaikomame Skolkovo inovacijų centre. Kitaip tariant, stojo prieš naująją apsisvalymo politiką ir, nepaisant praeties nuopelnų, buvo priverstas pasitraukti.¹⁰

1.2. Kuriama alternatyva „Vieningajai Rusijai“?

„Vieningosios Rusijos“, kuriai formaliai vadovauja D. Medvedevas, reputacijai pastaruoju metu gerokai pakenkė korupcijos skandalai ir vidinis susiskaldymas. Tai buvo ypač akivaizdu su Kremliumi (pirmiausiai – Rusijos geležinkelių vadovu Vladimiru Jakuninu) siejamam Valdymo ir problemų analizės centrui paviešinus tyrimą, kuriame teigiama, kad 2011 m. gruodį vykusius parlamento rinkimus iš tikrųjų laimėjo Komunistų partija, o formalią „Vieningosios Rusijos“ pergalę nulėmė rezultatų klastojimas. Nors balsų pirkimas tiesiogiai liečia V. Putiną, o partijos reitingai, nepaisant skandalų, oficialiose apklausose išlieka

⁸ Lyudmila Alexandrova, “Russia’s new elite must consist of people indifferent to material values”. Itar-Tass News Agency. March 27, 2013. [Žiūrėta 2013 05 21]. Prieiga per internetą: <<http://www.itar-tass.com/en/c39/688810.html>>

⁹ Brian Whitmore, “Russia Is Keeping its Elites on a Shorter Leash”.

¹⁰ “Putin strategist Surkov leaves Russian government”. May 8, 2013. [Žiūrėta 2013 05 22]. Prieiga per internetą: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-22448123>>

**„Vieningoji Rusija“
panašėja į balastą,
kuriam gresia politinis
nuskandinimas, kartu
nusitempiančią rinkėjus
erzinančius į skandalus
įklampusius buvusius
bendražygius ir valdžios
vertikalei grėsmę
keliančius pernelyg
ambicingus politikus.**

pakankamai aukšti (gegužės mėnesio pradžioje siekė 44 procentus, Komunistų – vos 12 procentų, nors kiti tyrimai rodo ženklų „Vieningosios Rusijos“ populiarumo mažėjimą iki 30 procentų), prezidentas, panašu, pasinaudojo šiomis aplinkybėmis tam, kad tęstų dar 2011 m. pradėtą distancijos nuo partijos didinimo politiką.¹¹

Rytų Europos studijų centro ekspertė Jadwiga Rogoža jau yra anksčiau teigusi, kad sprendžiant vidines elito problemas ir siekiant išlaikyti populiarumą visuomenėje V. Putinui gali tekti keisti politinę platformą. Kitaip tariant, „Vieningoji Rusija“ panašėja į balastą, kuriam gresia politinis nuskandinimas, kartu nusitempiančią rinkėjus erzinančius į skandalus įklampusius buvusius bendražygius ir valdžios vertikalei grėsmę keliančius pernelyg ambicingus

politikus. Prognozuojama, kad naujaja platforma gali tapti „Visos Rusijos liaudies fronto“ socialinis judėjimas, 2011 m. tuometinio premjero V. Putino iniciatyva įkurtas, tradicionalistine retorika, patriotinėmis idėjomis besiremiantis visuomeninis judėjimas. Nors „liaudies fronto“ judėjimas turėjo tapti parama „Vieningajai Rusijai“ priešrinkiminiame periode, jo egzistavimas pratęstas ir po jų.¹²

1.3. V. Putinas siekia išvengti nacionalistinės opozicijos susiformavimo

Silpnėjant „Putino konsensusui“, iškilus naujiems nekontroliuojamiems judėjimams Rusijos visuomenėje, politinis elitas ėmėsi naujos visuomenės sutelkimo taktikos, kuri grįsta posūkiu konservatyvios tapatybės stiprinimo link.

Dar didesnė Rusijos valdžios sąjunga su Stačiatikių bažnyčia ir orientacija į Rusijos kaip „savitos civilizacijos“ koncepciją gali būti aiškinama kaip siekis neleisti iškilti nacionalistinei opozicijai. Dabartinio Rusijos politinio elito požiūriu, opozicija Rusijoje gali būti tik komunistinė arba jos priešakinėse linijose būtų proamerikietiški liberalai.¹³ Tai *a priori* apriboja opozicijos poveikį Rusijos visuomenei, tuo tarpu nacionalistinis judėjimas gali išmušti režimo ideologinį pagrindą. Tad jeigu šį dešimtmetį galima buvo stebėti fasadinę Rusijos integraciją su Vakarais (demokratijos kūrimo imitaciją), tai nuo šiol Rusija nori sukurti alternatyvą vakarietiška vertybių sistemai.

Pastaruoju metu Rusijoje stiprėja anti-vakarietiška vertybinė retorika, ne tik pasireiškianti draudimu amerikiečiams įsivaikinti rusų vaikus, bet ir kalbos apie tokias pat priemones

¹¹ Всероссийский центр изучения общественного мнения, Опрос 25-26 мая 2013. [Žiūrėta 2013 05 21]. Prieiga per internetą: <<http://wciom.ru/>>

¹² Jadwiga Rogoza, The Kremlin's new political project. OSW EASTWEEK. 2013 (20). [Žiūrėta 2013 05 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/eastweek/2013-03-20/kremlin-s-new-political-project>>

¹³ Dmitri Trenin, Responding to the Russian Awakening. Carnegie Moscow Center. March, 31, 2013. [Žiūrėta 2013 05 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.carnegie.ru/2013/03/31/responding-to-russian-awakening/fzyu>>

santykiuose su valstybėmis, kuriose legalizuotos tos pačios lyties asmenų santuokos ir įsivaikinimas (pavyzdžiui, Prancūzija). Šalia to akcentuojamas moralinis Vakarų nuosmukis, pabrėžiama Rusijos Ortodoksų bažnyčios kultūrinė – civilizacinė atrama.¹⁴

1.4. Persistumdymai Rusijos energetikos sektoriuje

Pastaruoju metu pastebimi pokyčiai ir vidinėje Rusijos energetikos piramidėje. Jei dar prieš keletą metų dujų gigantės "Gazprom", kontroliuojančios 75 procentus Rusijos vidaus rinkos ir turinčios monopolinę žaliavų ekspertų teisę, pozicijos atrodė nepajudinamos, tai naujausios rinkos tendencijos verčia tuo suabejoti.

Per pastaruosius ketverius - penkerius metus "Gazprom" akcijų vertė rinkoje susitraukė beveik keturis kartus ir dabar vos peržengia 4 dolerių ribą. Pagrindinėmis to priežastimis įvardijama finansų krizė, o taip pat bendros ES energetinės politikos plėtra, suskystintų dujų terminalų tinklas bei skalūninių dujų "bumas". Be to, vis mažiau stambių klientų, tokių kaip „Statoil“ ir kitos valstybinės ES valstybių narių kompanijos, atsisako pasirašyti ilgalaikes dujų tiekimo sutartis, kurios būtų susietos su naftos kaina.

V. Putino neatsisakymas svarstyti dujų eksporto monopolio, privilegijuotai suteikto „Gazprom“, panaikinimo galimybę įrodo, jog prie to prisidėjo auganti „Rosneft“, o kartu ir šią kompaniją valdančio Rusijos politinio elito grupių įtaka. Visos šios diskusijos apie eksporto monopolio skaldymą vyksta būtent įtakingo „Rosneft“ vadovo Igoro Sechino iniciatyva.

Auganti „Rosneft“, „Novatek“ ir kitų kompanijų įtaka bei vidinės rinkos dalis (nuo 15 procentų 2007 m. iki 25 procentų 2011 m.) verčia susimąstyti, kiek stipriai bus spaudžiamas „Gazprom“. Visos šios tendencijos susijusios su klausimu, ar Rusijos valdžia tikslingai apsisprendė pakeisti politinės vertikalės stabilumą garantuojantį „lokomotyvą“ („Rosneft“ vietoj „Gazprom) ar vis dėl to, šie persistumdymai yra prasidėjusios Rusijos politinio elito dezintegracijos rezultatas?

2. ES santykiai su Rusija: įtakos svertų paieškos

Ekonominė krizė ir ES kryptinga politika, orientuota į energetinės priklausomybės nuo Rusijos mažinimą, smogė „Gazprom“ pozicijoms Europoje. Net ir ilgalaikėmis sutartimis susaistytos Italijos, Vokietijos ir Nyderlandų valstybės ar jų kompanijos spaudė Rusijos energetikos gigantą sumažinti kainas arba rinktis kitą alternatyvą - tarptautinį arbitražą. Kartu alternatyva „Gazprom“ tiekiamoms dujoms tapo suskystintų dujų terminalų tinklo plėtra ir skalūninių dujų proveržis. Skalūnų dujų revoliucija JAV ir šioje šalyje išplėtotų suskystintų dujų terminalų perorientavimas nuo importo link eksporto gali ženkliai pakeisti ES dujų importo balansą ne „Gazprom“ naudai.

Didelę įtaką „Gazprom“ interesams Europos rinkose padarė ir ES inicijuotas Trečiasis dujų ir elektros sektorių liberalizavimo paketas, nes jis susilpnino „Gazprom“ kaip monopolininko pozicijas ES vidaus rinkoje. Visa tai ženkliai sumažino ES ir Rusijos santykių dujų sektoriuje asimetriją, nes įvedė saugiklius patekimui į ES vidaus rinką. Rusija tapo „politikos perėmėja“

---

¹⁴ Jadwiga Rogoza, The Kremlin's new political project

ir yra priversta derėtis dėl šių nuostatų taikymo. Taip ES įgijo naujų svertų Rusijos atžvilgiu ir galbūt netgi paskatino suirutę Rusijos politinio elito viduje, kuri šiandien reiškiasi konkurencija tarp „Gazprom“ ir „Rosneft“.

Analitikai pastebi, jog ES trūksta idėjų, kaip priversti Rusiją elgtis pagal europietiškas žaidimo taisykles ar bendradarbiauti svarbiausiais tarptautinių santykių klausimais.

Nepaisant to, analitikai pastebi, jog ES trūksta idėjų, kaip priversti Rusiją elgtis pagal europietiškas žaidimo taisykles ar bendradarbiauti svarbiausiais tarptautinių santykių klausimais. ES vis dar linkusi Rusiją įvardyti kaip strateginę partnerę, tačiau partnerystės turinys yra visiškai išplautas. Todėl, anot politikos analitikės Janos Kobzovos, ES turi rimtai apsvarstyti strateginės pauzės santykiuose su Rusija galimybę.¹⁵

Strateginės pauzės santykiuose su Rusija metu ES turėtų susitelkti ties svarbiausiais namų darbais. Itin efektyvi priemonė galėtų būti Europinių antikorporcinių teisės aktų įdiegimas. Pritaikant Didžiosios Britanijos pavyzdį,

kur nuo 2010 m. egzistuoja teisinė galimybė pritaikyti sankcijas kompanijoms, veikiančioms Didžioje Britanijoje, tačiau išvėliantys į korupcinius ryšius kitose valstybėse. Tai užkirstų kelią ES kompanijų korupciniams ryšiams Rusijoje. Tuo pačiu tikslinga skatinti ES verslo ir diplomatų struktūrų koordinaciją, siekiant, kad verslo ir politiniai interesai nebūtų vienas kitam prieštaraujantys, o papildytų vienas kitą.

Svarbiausiu santykių su Rusija dėmeniu ir toliau neišvengiamai bus energetika. Pastaraisiais metais arbitraže daugėja bylų, kuriose yra svarstomos „Gazprom“ klientams taikomų energetinių išteklių kainų formulės. Vienu ES prioritetų turėtų būti palankiausių kainų, kurios būtų priklausomos nuo konkurencinių sąlygų (suskystintų dujų terminalų, skalūnų dujų ir kitų alternatyvių šaltinių), o ne svyruojančių naftos kainų, užtikrinimas.¹⁶

Dar vienas menkai ES išnaudojamas svertas - bevizio režimo tarp ES ir Rusijos klausimas. Rusijai bevizio režimo reikia daug labiau nei pačiai ES ir tuo reikia pasinaudoti. ES turi ieškoti galimybių kaip susieti šį klausimą su Rusijos politinę ir ekonominę transformaciją skatinančiais veiksniais.

Reikėtų svarstyti ir „europietiškos“ Magnistkio akto versijos priėmimo galimybę.¹⁷ Koordinuotas JAV ir ES veikimas sukurtų didesnę spaudimą Rusijos politiniam elitui. Tikslinės sankcijos gali pakirsti lyderių, kontroliuojančių žaidimo taisykles elito viduje, autoritetą ir eventualiai paskatintų elito vidinę suirutę. Tai būtų vienas iš nedaugelio ES bandymų Rusijos atžvilgiu pritaikyti sąlygiškumo principą, pagal kurį Rusijos politinio elito galimybės susikurti asmeninio saugumo zoną Vakaruose būtų susietas su jų elgesiu Rusijoje.

¹⁵ Jana Kobzova, Time for a strategic pause in EU - Russia relations? European Council on Foreign Relations. May, 2013. [Žiūrėta 2013 05 23]. Prieiga per internetą:

<http://ecfr.eu/content/entry/commentary_eu_russia_relations_time_for_a_strategic_pause130>

¹⁶ Plačiau apie šias ir kitas tekste minimas priemones: Bem Juidah, Jana Kobzova, Nicu Popescu. Dealing with a post-BRIC Russia.

¹⁷ Judy Dempsey, Judy Asks: Is There a Way for Europe to Deal With Russia? Carnegie Moscow Center. April 17, 2013. [Žiūrėta 2013 05 28]. Prieiga per internetą: <<http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=51537>>

Be to, ES turi ir gali išlaukti palankios situacijos. Silpnėjant „energetinės supergalios koncepcijai“, stiprės Rusijos modernizacijos poreikis, kai ji neišvengiamai turės diversifikuoti savo ekonomiką. Šis procesas iš esmės yra neįmanomas be tiesioginių užsienio investicijų, priėjimo prie pažangių technologijų ir vadybinių praktikų. Tai reiškia, jog be ES Rusijos modernizacija būtų praktiškai neįmanoma. Tačiau kol kas Rusija nesiroošia keisti savo ekonominės sistemos. Nes tokio pobūdžio ūkio pertvarka turėtų poveikį ir Rusijos politinės sistemos funkcionavimui – patronažo ir klientelizmo sistemai elito viduje. Kol Rusijos eksporto struktūroje dominuoja energetiniai ištekliai, Rusija neturi intereso plėtoti su ES laisvos prekybos erdvę, nes energetiniams ištekliams tarifiniai apribojimai įtakos neturi.

3. Ar įmanoma „perkrauti“ Lietuvos santykius su Rusija: istorinės pamokos

Daugiau nei du dešimtmečius trunkanti Lietuvos santykių su Rusija raida leidžia apibendrinti tam tikras tendencijas. Retoriniame, o tuo pačiu ir praktiniame politiniame lygmenyje galima išskirti du Lietuvos politikų požiūrio į Rusiją modelius: griežtesnį, grįstą vertybinėmis kategorijomis, bei švelnesnį, „perkraunantį“ praeities skaudulius bei *realpolitik* kontekste siekiantį draugiškesnės santykių atmosferos. Pirmą kartą tai buvo galima konstatuoti 1992 m., kuomet naujoji valdančioji dauguma nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio retorikos tęstinumą lygino su „raganų medžiokle“, dėl kurio neįgyvendinami praktiniai ekonominiai interesai. Šį požiūrį visuomenės akyse stiprino faktas, kad Lietuva ir toliau išliko visiškai ekonomiškai priklausoma nuo Rusijos, ypač pagrindinių žaliavų, energijos šaltinių, prekybos srityse.

Politologas Gediminas Vitkus savo knygoje „Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva“¹⁸ pastebi, jog lūkesčiai, kad pragmatizmas iš Lietuvos pusės paskatins santykių su Rusija atšilimą ir tam tikras lengvatas, iš esmės nepasitvirtino. Lietuva, negalėdama lygintis su Rusija pagal politinę ar ekonominę galią, neturėjo pakankamai svertų, kad atšilimas vyktų proporcingai abiem pusėms prisitaikant prie naujų aplinkybių.

Tai buvo akivaizdu svarstant karinio tranzito per Lietuvos teritoriją klausimą: Vilniui parengus pavojingų krovinių vežimo taisykles, Maskva pareiškė, kad jos yra nepriimtinos, todėl jų nebus laikomasi. Kadangi tai buvo dvišalės derybos, Lietuva iš esmės neturėjo svertų (išskyrus vienašališkas nuolaidas) priversti Rusiją laikytis taisyklių. Pamoka buvo dvejopa: viena vertus, sėkmingos derybos su Rusija yra praktiškai neįmanomos, jei jose nedalyvauja reikšmingi tarptautiniai veikėjai. Kita vertus, buvo atsisakyta iliuzijos, kad „antirusiškos“ retorikos eskalavimo atsisakymas ir bandymai užmegzti draugišką ryšį tiesiogiai ir pozityviai sąlygos svarbiausius politinius sprendimus.

Galima išskirti du Lietuvos politikų požiūrio į Rusiją modelius: griežtesnį, grįstą vertybinėmis kategorijomis, bei švelnesnį, „perkraunantį“ praeities skaudulius bei *realpolitik* kontekste siekiantį draugiškesnės santykių atmosferos.

¹⁸ Gediminas Vitkus, *Diplomatinė aporija*. Vilnius: VU leidykla. 2006, p. 30-45.

Šiandien dvišalių santykių „atšilimo“ tendencijos pirmiausiai susijusios su siekiu sumažinti energetinių išteklių kainas, tačiau Vyriausybės derybose su „Gazprom“ buvo išryškinta politinė energetinio „saldainio“ kaina: Lietuvos už 20 procentų nuolaidą dujoms prašoma išsaldyti arbitražinius teisinius procesus prieš „Gazprom“, pasirašyti ilgalaikę dujų tiekimo sutartį, iš atitolinti „atskyrimo“ principo įgyvendinimą (atidedant AB „Amber Grid“ atskyrimą nuo Lietuvos dujų, kuris turi būti užbaigtas iki 2013 m. liepos) ir užtikrinti netrikdomą dujų tiekimą Karaliaučiu, nors tai sudarytų priešpriešinį srautą dujoms, gaunamoms iš būsimojo Klaipėdos suskystintų dujų terminalo.

Kitaip tariant, dėl galių asimetrijos švelnėjanti retorika nepaskatina realių nuolaidų iš Rusijos pusės: jos ir toliau grindžiamos spaudimu Lietuvai atsisakyti savo strateginių interesų. Chrestomatinis to pavyzdys - 1997 m., kuomet Maskva pasiūlė Vilniui saugumo garantijas mainais už transatlantinės saugumo strategijos atsisakymą. Tiesa, kaip pažymi G.Vitkus, atsiribojus nuo strateginių tikslų įgyvendinimo ne tokioje įtemptoje tarpvalstybinių santykių atmosfera yra lengviau spręsti praktinius-techninius klausimus, tačiau iškyla rizika, kad jie paskatins judėti link strateginių geopolitinių mainų, kurie sprendžiami vadovaujantis jau visiškai kitokia logika.

Tad esminė istorinė pamoka santykiams su Rusija - Lietuvos derybinę galią stiprina tarptautinio veiksnio (šiuo atveju - ES) išitraukimas. Tad šią receptą reikia išplėsti į kuo daugiau Lietuvos ir Rusijos dvišalių santykių sričių.